

невербального); автономність діагностики та корекції, розведеність їх в часі. Хоча проєктивні методики зробили крок в наближенні до пізнання несвідомої сфери психіки суб'єкта, але при цьому з поля зору упускається як взаємозв'язок сфер свідомого і несвідомого, так й індивідуальна їх неповторність. В рамках психодинамічного підходу діагностико-корекційний процес ґрунтується на використанні опрідметнених, архетипно-символічних засобів вербально-невербального характеру, які сприяють символізації латентного змісту психіки, що «оживлюється» в процесі діалогічної взаємодії психолога з респондентом.

Резюме. Стаття посвящена сравненію діагностико-коррекционных возможностей проєктивно-тестового и психоаналитического подходов к анализу рисунка. Представленные результаты структурно-семантического анализа фрагмента стенограммы психоанализа комплекса тематических рисунков методом АСПП (активное социально-психологическое познание) и использования проєктивных методик с целью диагностики и коррекции психіки субъекта.

Ключевые слова: проєктивно-тестовые методики, психоанализ комплекса тематических рисунков, психодинамическое подходы, рисунок, бессознательные тенденции, психіка субъекта.

Summary. The article is devoted compared diagnostic and rehabilitative opportunities projective test and psychoanalytic approaches to the analysis of the figure. The presented results of structural and semantic analysis of the fragment transcripts psychoanalysis complex theme drawings by ASPP (active socio-psychological cognition) and the use of projective techniques for diagnosis and correction of the psyche of the subject.

Keywords: projective test methods, psychoanalysis complex theme drawings, psychodynamic approach, drawing, unconscious tendencies, the psyche of the subject.

Література:

1. Андрущенко В. П. Философско-психологические проблемы методологии познания психіки / В. П. Андрущенко, Т. С. Яценко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія : Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – № 36 (60). – С. 7–20.
2. Дзукаревич М. З. Рисунок несуществующего животного / М. Дзукаревич, П. Яньшин // Практикум по психодиагностике : психодиагностика мотивации и саморегуляции. – 1990. – С. 54-73.
3. Маховер К. Проективный рисунок человека / К. Маховер – М. : Смысл, 1996. – 90 с.
4. Франк Л. Проективные методы изучения личности / Л. Франк // Проективная психология. – 2000. – С. 68-83.
5. Яценко Т. С. Діагностико-корекційні особливості глибинно-психологічної практики / Т. С. Яценко. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія 12. Психологічні науки: Зб. Наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. - № 29 (53). – С. 30 – 35.
6. Яценко Т. С. Методологія взаємозв'язків свідомого і несвідомого в контексті проблеми адаптації суб'єкта до соціуму / Т. Яценко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: педагогіка і психологія. – Зб. статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2009. – Вип. 21. – Ч.1. – С. 28-44.
7. Яценко Т. С. Проблема глибинного познания психіки субъекта в визуализированной самопрезентации / Т. С. Яценко // Психотерапия. – М. : ООО «Гениизус Медиа», 2012. – № 10 (18). – С. 22 – 30.

© 2014

Б. Б. Іваненко (м. Київ)

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЛИБИННОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХІКИ

Актуальність. В умовах розвитку сучасної практичної психології актуальним питанням є пізнання системної впорядкованості психіки на відповідних методологічних засадах, що передбачають єдність теорії й практики в процесі наукової рефлексії. Багатогранність феноменології психічного зумовлює необхідність фундування конкретно-наукової методології, спроможної поставити глибинне пізнання на міцний теоретичний ґрунт. Методологія як система пояснювальних принципів та регулятивів пізнання досліджуваного феномену набуває особливого значення в галузі глибинної психології, з її увагою до

психокорекції особистості та виявлення ролі підсвідомих механізмів у виникненні особистісної проблеми суб'єкта. Важливими є загальні методологічні аспекти, що дозволяють здійснювати об'єктивне пізнання психіки, обґрунтовувати нові категорії, що адекватно відображають особливості її функціонування.

Мета статті: окреслити актуальні питання методології, що є засадними для глибинної психології; виокремити конкретні методологічні аспекти глибинного дослідження психіки.

Сутнісний зміст. Принципи загальної методології утворюють базис сучасної психологічної науки, дозволяють здійснювати теоретичне пізнання психіки та обґрунтовувати нові категорії. Методологічні проблеми сучасної психології, за твердженням С. Максименка, пов'язані з методичним арсеналом конкретних наукових досліджень, філософським осмисленням методів і знань, одержаних за їх допомогою [4]. З погляду сучасної методології, базовим методологічним засобом є підхід, що забезпечує виділення і наукову ідентифікацію психологічного явища, що вивчається, а також визначення оптимальних напрямів його пізнання. Логічний зв'язок методу дослідження з філософсько-методологічною установкою дослідника, за словами С. Максименка, дозволяє конкретизувати останню в межах певної теорії [4].

Сучасній методології, за твердженням українських дослідників, властиві наступні функції: соціокультурна - вивчення змісту наукової діяльності та її взаємозв'язку з іншими видами діяльності та суспільними надбаннями; стимулююча - каталізує процеси вибору напряму наукової діяльності та розширення світогляду; структурна - структурування наукового знання, розробка загальнонаукових принципів, підходів, категорій, понять, методів; прогностична - окреслення перспектив наукових пошуків; науково-дослідницька - забезпечення шляхів і методів наукової діяльності (С. Максименко, В. Панок, В. Рибалка та ін.).

У дослідженнях виділяють ієрархічну структуру методології науки: рівень філософської методології; рівень загальнонаукових принципів і форм дослідження; рівень конкретно-наукової методології; рівень методики і техніки дослідження, практичної діяльності (В. Зінченко, С. Смірнов). Філософська методологія визначає стратегію застосування загальних принципів пізнання у побудові категоріального апарату науки і має форму філософського знання, що добувається за допомогою аналізу процесу наукового пізнання (Т. Корнілова). При цьому філософія, на думку Т. Корнілової, «спирається не лише на науку, але і на всю сукупність духовної культури; вона використовує свої специфічні методи, що не зводяться до спеціальнонаукових методів дослідження (приклад такого методу – рефлексія)... Саме асиміляція філософією всього багатства людського досвіду дозволяє їй визначити орієнтири для науки і навіть часто виконувати змістовно евристичну функцію» [3, с.10]. О. Асмолов наголошує: «Роль філософської методології у вивченні людини з розвитком конкретних наук не зменшується, а зростає. Будь-яка конкретна наука залежно від поставлених завдань бачить свій об'єктивно існуючий пласт проявів людського життя і на основі нього намагається скласти уявлення про життя в цілому» [1, с.41].

Серед загальнонаукових принципів пізнання, реалізовуваних у межах практичної психології, важливого значення набуває системний підхід, що передбачає інтеграцію наукових знань та розгляд не властивостей окремих об'єктів, а системи взаємовідносин між ними. Саме цей принцип дозволяє встановлювати й досліджувати взаємозв'язки у цілісній організації психіки в єдності її свідомих і несвідомих аспектів. Крім того, системний й цілісний підходи є тією платформою, де можуть бути досліджені будь-які взаємозв'язки, зокрема, взаємозв'язок глибинних механізмів психіки, її статичних й динамічних властивостей. Загальні методологічні засади не прямо співвідносяться з принципами, що реалізуються на рівні конкретно-наукової методології, зумовленої особливостями об'єкта глибинної психології – суб'єкт у цілісності його психічних, емоційних, когнітивних, поведінкових виявів. Складність феноменології психіки зумовлює необхідність застосування відповідних прийомів пізнання, спрямованих на дослідження символічно-образної природи несвідомого та особливостей його вияву у конкретній поведінці суб'єкта.

У межах методології пізнання психіки порушується питання розрізнення понять «особистість» і «психіка» та пізнання взаємозв'язків і взаємозумовленості між ними. Нерозрізнення цих категорій вважається теоретично неприпустимим у зв'язку із можливістю деформації вихідних принципів розуміння психіки і рушійних сил розвитку особистості. «За традиційного підходу до цієї проблеми, – наголошує А. Петровський, – не розрізняється розвиток особистості і розвиток психіки. Подібно до того, як особистість і психіка є нетотожними, хоча й перебувають у єдності, так і розвиток особистості і розвиток

психіки утворюють єдність, але не тотожність (невипадково можливе словосполучення "психіка, свідомість, самосвідомість особистості", але не «особистість психіки, свідомості, самосвідомості») [5, с.127]. Тому у пізнанні глибинних аспектів психіки важливо враховувати, що категорії «психіка» і «особистість» перебувають у нерозривному взаємозв'язку, хоча не є тотожними.

Система наукових знань про особистість, на думку представника грузинської школи теорії установки Н. Сарджвеладзе, з одного боку, є вираженням загальноприйнятих методологічних принципів соціальної обумовленості психіки людини, а з іншого – спирається на ідею про постійний розвиток й становлення. «Має місце унікальна ситуація, коли об'єкт вивчення визначає природу знань про об'єкт: психологія конкретної особистості ніколи не «задана» заздалегідь, вона є системою, що формується; наука про особистість також знаходиться у процесі постійного розвитку й формується відповідно до природи об'єкта вивчення» [7, с. 25]. Відмінність і водночас взаємопов'язаність психічного і особистісного визначають особливості вияву статичних і динамічних механізмів у цілісному функціонуванні людини.

У сучасній методології порушується питання міждисциплінарного синтезу знань про людину. «Представники різних галузей людинознавства, за словами О. Асмолова, рано чи пізно стикаються з необхідністю співпраці один з одним» [1, с. 23]. Для глибинної психології важливим є взаємозв'язок і взаємозалежність пояснювальних принципів теоретичної психології: теоретичні положення динамічної психології, психоаналітичної та сучасної психодинамічної теорії, особистісно орієнтований підхід у професійній практичній психології визначають методологічні засади практичного пізнання психіки. Крім того, поєднання глибинної і практичної психології з педагогічним, соціологічним, фізіологічним, діяльним і академічно-психологічним аспектами бачення особистості сприяє теоретичній підготовці психологів-практиків. Проте глибинно-психологічний підхід до розуміння психіки, з його орієнтацією на психокорекційну практику, не може підмінятися діяльним або іншими підходами. Тотальна реалізація в межах практичної психології стандартизованих знань, запозичених з академічної психології, може призвести до ігнорування специфічності суто психологічної практики, результати якої ґрунтуються на рефлексивних знаннях, отриманих особистістю в ситуації "тут і тепер".

З погляду сучасної методології базовим методологічним засобом є підхід, що забезпечує виділення і наукову ідентифікацію психологічного явища, що вивчається, а також визначення оптимальних напрямів його пізнання. Підхід є «науково-світоглядною призмою», крізь яку дослідник отримує необхідну для пізнання певного явища інформацію. Г. Балл наголошує: «Одним із загальних методологічних принципів науки можна вважати положення, згідно з яким виділені дослідником предмети і здійснювані з цими предметами дії мають *відповідати специфіці досліджуваних об'єктів*. Цей принцип можна трактувати як узагальнювальне перенесення на сферу взаємодії дослідника з досліджуваними об'єктами визначальної настанови гуманістичного світогляду, яка вимагає від кожного суб'єкта поваги до суб'єктів, з якими він взаємодіє» [2, с. 15]. Перспективним методологічним підходом у психологічній практиці є той, у якому в центрі уваги – людина як цілісний феномен, з її психологічними особливостями та індивідуально-неповторними рисами. Тому не можна не погодитися з думкою К. Ясперса про те, що «різноманіття методів і способів виокремлення «людського» як об'єкта емпіричного дослідження та «відкритість» дослідницької ситуації є фундаментом цілісного пізнання психіки людини» [9, с.78]. Важливим є феноменологічний підхід до вивчення психіки, за якого, за твердженням Т. Яценко, «в центрі дослідницької роботи стоїть значущість події, а не її статичний показник. Ця значущість визначається крізь призму внутрішніх механізмів поведінки» [10, с. 276].

Глибинний підхід до дослідження психіки реалізується через методи пізнання, адекватні її феноменології, що спрямовані на практичне пізнання об'єктивної упорядкованості психіки суб'єкта. Конкретний метод пізнання психіки визначається науково-світоглядною позицією того чи іншого дослідника, втіленою крізь призму принципів і підходів наукового пізнання: філософський, системний, структурно-рівневий, діяльний, психоаналітичний, феноменологічний, гуманістичний, психодинамічний підходи та ін. Це особливо актуально для практичної психології, яка має справу з індивідуальною неповторністю людини та детермінантами її особистісної проблематики, що сягають раннього періоду розвитку (дитинства). Як вказує Т. Яценко, «...потрібна функціонально спроможна теорія психологічної практики, яка ґрунтується на відповідних науково-методологічних засадах... У психологічній практиці не може бути фрагментарного та вузькопланового погляду на психічне, з орієнтацією лише на раціональні аспекти, й нехтування ірраціональними, алогічними проявами» [10, с.106]. Саме тому необхідний цілісний

та ситемний підхід до розуміння особливостей формування психіки суб'єкта у єдності свідомих і несвідомих аспектів, із врахуванням індивідуальної неповторності його життєвої ситуації, раннього досвіду.

Завдання, поставлені перед глибинною і практичною психологією, набувають нині наукової складності, що передбачає розвиток і застосування конкретно-наукових методологій, що відповідають феноменології психіки. Можна погодитися з твердженням С. Рубінштейна, що «методологія не повинна перетворюватися на форму, що зовні механістично накладається на конкретний зміст науки» [6, с.38]. Тому ефективним є підхід, за якого науково-психологічні знання здобуваються шляхом виокремлення їх із практики. Адже численні стандартизовані експериментальні дослідження в психології, що претендують на всебічне пізнання, з їх абсолютизацією чисельних показників часто неспроможні досліджувати глибинні аспекти психіки, взаємозв'язки свідомої та несвідомої сфер, хоча й можуть зафіксувати щось незмінне. Дискретність у дослідженні психіки, як це властиво деяким підходам, нерідко породжує артефакти психологічного знання, зумовлює неврахування в процесі практичної роботи індивідуальної неповторності суб'єкта та неадекватність інструментарію професійної роботи психолога-практика. Психологічне дослідження, за словами С. Рубінштейна, не повинно ґрунтуватися на «механічній реєстрації «голої» результативності діяльності й намагатись установлювати в ній і назавжди фіксувати стандартні показники психічного стану» [6, с. 42]. Глибинне дослідження психіки має зберігати свою специфічність і самостійність. Ми погоджуємося з твердженням Д. Узнадзе, що завдання психології полягає насамперед у вивченні «живої дійсності людської діяльності, на підґрунті якої формується психічний зміст» [8, с. 154]. Тому необхідно відійти від механістичного, стандартизованого тлумачення системних взаємозв'язків у психіці, особливо у глибинно-психологічному пізнанні, що ставить за мету дослідження «живої» феноменології психіки суб'єкта.

Слід звернути увагу на методологічні труднощі, що в різних галузях психології виявляються різною мірою. Особливо помітні вони в глибинній психології, яка цікавиться проблемами несвідомого. Дослідники, що займаються вивченням несвідомого, погоджуються у тому, що цілісне і системне пізнання психіки буде більш ефективним, якщо будуватиметься не лише відповідно до загальних методологічних засад наукового дослідження, але й враховуватиме конкретно-методологічні особливості здобуття психологічних знань, зокрема, положення про єдність теорії й практики в процесі глибинного пізнання [4; 5; 7; 8; 10]. Теоретичні здобутки практичної психології базуються на конкретній емпіриці (на основі безпосередньої психокорекційної практики), дослідження й узагальнення якої відкриває можливість наочно пізнати взаємозв'язки глибинних механізмів психіки. Глибинна психологія вивчає психіку суб'єкта в її динаміці, вирішальне значення надається несвідомим компонентам, які знаходяться в «глибинах» психіки – ірраціональним, афективно-емоційним, інстинктивним та інтуїтивним спонукам, тенденціям, установкам, прихованим за поверхнею свідомості. Цьому сприяє суб'єктно орієнтований психодинамічний підхід, що розробляється Т. Яценко, здобутки якого ґрунтуються на безпосередній практиці і підтверджені нею [10].

У глибинній і практичній психології у зв'язку з їх орієнтацією на дослідження несвідомого, виявлення глибинних причин особистісних труднощів суб'єкта спеціальна методологія формується за умови адаптації методологічних принципів до конкретно-практичних завдань пізнання цілісної психіки. Таким чином, у методології глибинно-психологічних досліджень важливими засадами є:

- 1) приналежність психолога-практика та його досліджень до певної наукової школи, парадигми, напряму психології, насамперед у галузі практичної та глибинної психології;
- 2) наявність науково-світоглядних і теоретично-практичних основ психологічного дослідження, що реалізується в межах певного підходу, розуміння його принципів і концептуальних засад та уміння застосувати знання на практиці;
- 3) виявлення проблемного кола глибинно-психологічних пошуків, прогнозування динаміки розв'язання теоретичних та практичних питань глибинної психології і психокорекційної практики;
- 4) визначення специфічних об'єктивних і суб'єктивних умов і чинників організації глибинного дослідження цілісної психіки;
- 5) аналіз ефективності застосування і співвідношення використаних методів, прийомів, способів глибинного аналізу психіки.

Методологія глибинного пізнання має специфічний характер, її методи дозволяють досліджувати як універсальність, об'єктивність психіки в єдності свідомого й несвідомого, так і індивідуальну неповторність дії глибинних механізмів, що виявляється в поведінці суб'єкта, в його особистісній проблематиці. Тому у глибинній психології вагома роль надається дослідженню взаємозв'язків і взаємозумовленостей у психіці (свідомого і несвідомого, особистісного і психічного, глибинного і соціально зорієнтованого та ін.). Якщо у межах діяльнісного підходу психічні закономірності об'єктивно втілюються в розвитку особистості, то з погляду психодинамічного підходу об'єктивність психіки – саме у сфері несвідомого, що має тенденцію до стабільності вияву в поведінці особистості і зумовлює «запрограмованість» на реалізацію тих чи інших «життєвих програм», часто деструктивних, що підлягає психокорекції.

Дослідження глибинних механізмів психіки спирається на наступні положення.

По-перше – *істинність* як головна цінність і характеристика наукових досліджень у будь-якій галузі знання. У глибинно-психологічному дослідженні істинність є необхідною характеристикою отримання результатів, що мають наукову і практичну значущість. Істинність є регулятивом науково-пізнавальної діяльності практичного психолога, водночас вона передбачає врахування відносності знання, яке в подальшому, на основі результатів психокорекційної практики, може бути доповнене, уточнене. Завдяки такій відносності результати глибинно-психологічних досліджень адекватно відображають досліджувану реальність (глибинні механізми та їх вплив на поведінку суб'єкта).

По-друге – *фундаменталізм*, що є вагомою засадою глибинно-психологічного дослідження, адже функціонування механізмів психіки і їх взаємозв'язків має бути фундаментально обґрунтоване, з орієнтацією на принцип достатньої підстави. Дієвим способом обґрунтування отриманого знання в глибинно-психологічному дослідженні є постійна перевірка психокорекційною практикою. Обґрунтування теоретичних положень передбачає їх узгодженість, несуперечливість та відповідність емпіричним даним, що отримані в процесі психокорекційної практики. При цьому можливість наукового опису глибинно-психологічних явищ та концептуального обґрунтування їх сутності забезпечує належне теоретичне підґрунтя, тобто фундаменталізм. Останній полягає і в реалізації цілісного й системного підходів у дослідженні психіки, а також гуманістичного, феноменологічного підходів з орієнтацією на розвиток і самореалізацію особистості.

По-третє – *багаторівневість* формування професіонізму психологів-практиків. Серед них: професійно-практичний рівень – розуміння і знання змісту базових понять і категорій, тенденцій і закономірностей функціонування цілісної психіки, основних методик глибинно-психологічного дослідження, бачення оптимальних шляхів розв'язання психокорекційних завдань; інструментальний рівень глибинно-психологічної роботи має фундаментальне значення для професійної компетентності практичного психолога і обумовлює арсенал його теоретико-методологічних і практичних засобів пізнання цілісної психіки; особистісний рівень психолога передбачає наявність вихідного рівня особистісної відкорогованості; усвідомлення і сприйняття себе як дослідника, що має особистісно-професійну зрілість; загальнонауковий рівень передбачає формування наукової культури глибинно-психологічних досліджень, індивідуальну неповторність реалізації наукового потенціалу і готовність до фундування відповідної теоретико-методологічної бази глибинної психології.

Таким чином, пізнання взаємозв'язку глибинних механізмів психіки має відбуватися відповідно до загальних методологічних засад наукового дослідження. Рівні та принципи загальної методології, що утворюють базис сучасної психологічної науки, є актуальними для глибинної психології. Філософський рівень дозволяє розглядати статику й динаміку як загальні категорії буття, конкретно-наукові принципи дослідження сприяють виявленню й встановленню закономірностей взаємозв'язку статичних і динамічних властивостей психіки, конкретні методики дослідження дозволяють дослідити індивідуально-неповторні вияви реалізації взаємозв'язку статичної й динаміки на рівні глибинних механізмів і на рівні особистості.

Дослідження у межах глибинної психології набувають нині більшої наукової складності, що передбачає розвиток і застосування прогресивних конкретно-наукових методологій, що відповідають феноменології психіки. Сучасні форми організації науки зумовлюють утворення нових міждисциплінарних методів, що призводить до наукової інтеграції і дозволяє більш повно і всебічно досліджувати глибинні аспекти психіки особистості. Конкретна методологія глибинно-психологічних досліджень враховує науково-світоглядні основи методу пізнання (психодинамічної теорії), специфічність його принципів і

узагальнюючий характер концептуальних засад; приналежність психолога-практика та його досліджень до певної наукової школи, парадигми, напряму психології, насамперед у галузі практичної та глибинної психології; виявлення проблемного кола глибинно-психологічних пошуків; прогнозування динаміки розв'язання теоретичних та практичних питань глибинної психології і психокорекційної практики; визначення специфічних об'єктивних і суб'єктивних умов і чинників організації практичного дослідження цілісної психіки (принципи. Закономірності функціонування психокорекційної групи); аналіз ефективності застосування і співвідношення використаних психологом методів, прийомів, способів глибинного аналізу психіки та науковий опис отриманих результатів.

Резюме. В статье уделяется внимание проблеме общих методологических основ глубинного познания психики; очерчивается круг методологических принципов и приемов, способствующих развитию конкретно-научного метода глубинного познания (а именно – психодинамической теории); акцент ставится на тех аспектах методологии, которые позволяют осуществлять глубинное познание психики субъекта, обосновывать научные находки с позиции единства теории и практики.

Ключевые слова: методология, психика, принцип, подход, глубинное познание, взаимосвязь глубинных механизмов, целостность и системность психики, истинность, фундаментализм, сознательное и бессознательное.

Summary. The article focuses on the problem of a common methodological basis of the depth of cognition of the psyche; outlines the methodological principles and priyomov contributing to the development of concrete scientific method of deep cognition (namely - psychodynamic theory), emphasis is placed on those aspects of the methodology, which allow for in-depth cognition of the psyche of the subject, scientific findings to justify the position of the unity of theory and practice.

Keywords: methodology, psyche, principle approach, in-depth cognition, the relationship underlying mechanisms, integrity and sistemnist psyche truth, fundamentalism, conscious and unconscious.

Література:

1. *Асмолов А. Г.* Психология личности / А. Г. Асмолов. – М. : МГУ, 1990. – 367 с.
2. *Балл Г. А.* Методолого-психологічні роздуми в гуманістичному контексті. Нарис 2 / Г. А. Балл // Соціальна психологія. – 2007. – № 2. – С. 14 – 26.
3. *Корнилова Т. В.* Методологические основы психологии / Т. В. Корнилова, С. Д. Смирнов. – СПб. : Питер, 2007. – 320 с.
4. *Максименко С. Д.* Теоретико-методологічні засади генетичного дослідження психіки / С. Д. Максименко // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992 – 2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. Частина 1. – Харків: ОВС, 2002. – С. 443 – 452.
5. *Петровский А. В.* Принцип отражённой субъективности в психологическом исследовании личности / А. В. Петровский // Психология личности: Сборник статей. – М. : Вопросы психологии, 2001. – С. 123 – 136.
6. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб: Питер, 2007. – 713 с.
7. *Сарджвеладзе Н. И.* Личность и ее взаимодействие с социальной средой / Н. И. Сарджвеладзе. – Тбилиси: Мецниереба, 1989. – 187 с.
8. *Узнадзе Д. Н.* Психология установки / Д. Н. Узнадзе. – СПб: Питер, 2001. – 416 с.
9. *Ясперс К.* Общая психопатология / К. Ясперс; пер. с нем. Л. О. Акопяна. – М. : Практика, 1997. – 1056 с.
10. *Яценко Т. С.* Психологічна наука і практика: особливості статичних й динамічних характеристик несвідомого в контексті практичної психології / Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко // Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. праць. – Київ, 2006. – Вип. 1. – С. 276 – 285.

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАХИСТІВ У ДЕЗАДАПТИВНИХ ПРОЯВАХ ПОВЕДІНКИ

Постановка проблеми. В умовах нестабільного соціально-економічного розвитку суспільства проблеми адаптації мають важливе значення. Показником низької соціальної адаптації є перехід в інше соціальне середовище, аномалії (різні види порушень у ціннісно-нормативній системі суспільства, відхилення у поведінці). Особливо гостро відчуються проблеми соціальної адаптації у молодіжному середовищі. Вони позначаються і на психічному здоров'ї молодшої людини, і на формуванні її ціннісних норм, і на формах поведінки. Зростання кількості дітей, схильних до девіантної поведінки, свідчить про домінування саме низької соціальної адаптації в їх соціальному розвитку. Тому категорія соціальна адаптація є предметом глибокого практичного вивчення і втручання.

Основу дезадаптованої поведінки складає конфлікт, а під його впливом поступово формується неадекватне реагування на умови і вимоги середовища у формі тих або інших відхилень у поведінці як реакція на систематично, постійно діючі чинники, противитися яким суб'єкт не може. Початком є дезорієнтація підлітка чи молодшої людини, породжена вимогами соціуму. Якщо суб'єкт не здатен пристосуватися до вимог соціуму, то це призводить до виникнення стійкого внутрішнього незадоволення собою, своїм положенням, що породжує стійкий психологічний дискомфорт, і як результат такого стану, до дезадаптивної поведінки. Такої позиції дотримуються багато вітчизняних психологів (Б.Н. Алмазов, М.С. Певзнер, І.А. Невський та ін.). Автори визначають відхилення в поведінці через призму відчуження суб'єкта від оточуючого світу. Людина, не маючи можливості змінити середовище, перебуває у постійній кризі, а усвідомлення своєї некомпетентності спонукає її до розвитку захисних форм поведінки. Особистісна психологічна корекція молодшої людини є необхідною передумовою здорової особистості, що потребує дослідження чинників, зокрема психологічних захистів, які породжують дезадаптацію суб'єкта.

Таким чином, **основною метою статті** є з'ясування ролі психологічних захистів в процесі адаптації суб'єкта до соціуму у контексті психодинамічної теорії.

Дослідження спрямовано на визначення особливостей нівелювання внутрішнього конфлікту суб'єкта шляхом об'єктивування глибинних детермінант психологічних захистів, для чого ми використовуємо групову корекцію глибинно-психологічного спрямування за методом активного соціально-психологічного пізнання. Усвідомлення проявів психологічних захистів сприяє формуванню поведінки, яка є адекватною до зовнішніх стимулів.

Результати теоретичного аналізу проблеми. В процесі розв'язування поставленої проблеми ми спиралися на визначення дезадаптації як використання суб'єктом деструктивних для суспільства та розвитку власної особистості стратегій самореалізації. Дотримуючись психодинамічної теорії, ми ставимо акцент на внутрішніх детермінантах дезадаптованості суб'єкта. Роботи З. Фрейда, А. Фрейд, К. Юнга, А. Адлера, М. Кляйн, К. Хорні та ін. свідчать про те, що психоаналітичні дослідження передбачають наявність психологічних захистів, які діють автоматично і не усвідомлюються суб'єктом. Даний феномен формується в дитинстві і здійснює неабиякий вплив у подальшому житті особистості. Згідно психодинамічній теорії захисти викликаються тривогою, яка обумовлена збільшенням інстинктивної напруги, започаткованою «Ід» та загрозою з боку «Над-Я».

Поняття «захист» було введено З.Фрейдом у праці «Захисні невропсихози» (1894), як засіб витіснення неприйнятних для свідомості уявлень у несвідоме, що сприяє вирішенню внутрішнього конфлікту і досягненню стану емоційної рівноваги. Вчений стверджував, що основною функцією захистів є зниження емоційної напруги, яка обумовлюється тривогою через намагання реалізації несвідомих потягів «Ід», і як протидія їм, наявність у свідомості соціальних норм та заборон «Над-Я». При цьому «Я» реагує на «Ід» шляхом блокування вираження їх у поведінці або «викривленням їх до такої міри, щоб початкова їх інтенсивність помітно знизилась або відхилилась у бік» [8, с.129].

Психологічна енциклопедія дає визначення захисту як «системи регуляторних механізмів, яку особистість використовує для усунення психологічного дискомфорту, зведення до мінімуму негативних переживань пов'язаних із зовнішніми і внутрішніми конфліктами, і збереження образу «Я» на бажаному